

Szabari Vera

A MAGYAR SZOCIOLÓGIA NÉHÁNY SIKERES ÉVTIZED UTÁN¹

Elekes Zsuzsanna–Spéder Zsolt (szerk.) 2000. *Törések és kötések a magyar társadalomban*. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég Kiadó

Iványi Erika–Solymosi Zsuzsa (szerk.) 2000. *Írások Huszár Tibor 70. születésnapjára*. Budapest: ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet

Spéder Zsolt–Tóth Pál Péter (szerk.) 2000. *Emberi viszonyok. Cseh-Szombathy László tiszteletére*. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég Kiadó

2000. év második felében három magyar szociológus tiszteletére jelent meg emlékkötet. Akiket a szerkesztők és az írók munkáikkal megajándékoztak: Andorka Rudolf,² Cseh-Szombathy László³ és Huszár Tibor⁴.

¹ A cím utalás Némedi Dénes tanulmányára, melynek címe: *A szociológia egy sikeres évszázad után* (Némedi 2000). A hivatkozott tanulmányban felvázolt nézőpontok érvényesek lehetnek a hazai szociológia történetének rövid áttekintésére is.

² Andorka Rudolf (Bp., 1931–Bp., 1997) az érettségi megszerzése után, 1949-től fizikai munkás, 1949 és 1951 között az ELTE Jog- és Államtudományi Karának esti hallgatója volt, ahol 1963-ban szerzett diplomát. 1960–1961 között műszaki fordító volt, majd 1962–1983 között a Központi Statisztikai Hivatalban dolgozott, előbb a könyvtár, majd a Népességtudományi Kutatóintézet, illetve a Társadalomstatisztikai Főosztály munkatársaként. 1984-től a Budapesti (akkor Marx Károly) Közgazdaságtudományi Egyetem Szociológiai Tanszékének vezetője és egyetemi tanár, 1991-től 1997-ben bekövetkezett haláláig az egyetem rektora volt, 1995-ben a Magyar Szociológiai Társaság elnökévé választották.

³ Cseh-Szombathy László (Bp., 1925–) 1946–1949 között a Pázmány Péter Tudományegyetemen Szalai Sándor vezetésével megalakult Társadalomtudományi Intézet munkatársa volt. 1949–1957 között általános, majd középiskolai tanár. 1957 októberétől a Központi Statisztikai Hivatal alkalmazottja lett, 1970 és 1974 között a Társadalomstatisztikai Főosztály helyettes vezetője volt. 1973-tól az ELTE-n tanít. 1975-től a MTA Szociológiai Kutatóintézetének munkatársa. 1983-ban kinevezték az MTA Szociológiai Kutatóintézetének igazgatójává. 1988 júniusában a nyugdíjazását kérte. 1990-ben a Magyar Szociológiai Társaság elnöke volt. 1994-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották.

⁴ Huszár Tibor (Veresegyház, 1930–) tanulmányait Moszkvában a Lenin Intézetben végezte 1949–1953 között. 1960-tól az ELTE Bölcsészettudományi Kar Filozófiai Tanszékének adjunktusa, 1969-től az egyetem Szociológia Tanszékének vezetője volt, egyetemi tanár. 1982–1992 között az ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet és Továbbképző Központ igazgatója volt.

Az emlékkötet sajátos műfaj. Nehéz és talán felesleges is kritika alá venni, hiszen jelentős érzelmi tartalommal bír. E tanulmánykötetek bemutatása mégsem haszontalan feladat, mert a tisztelgésen túl reprezentatív képet adnak az e személyeket körülvevő szakmai közösségek munkájáról, általuk feltérképezhető a második világháború utáni magyar szociológia jelentős része. Erre pedig, a szűkebb szakmai csoporton túl, kíváncsi lehet bárki, aki a szociológiával kapcsolatban áll. Leginkább a fiatalabb generáció számára jelent hiányt, hogy ez idáig nem született átfogó írás a magyar szociológia történetének 1945 utáni kialakulásáról és működéséről.⁵ A napjainkban hazánkban felnövekvő szociológusok helyzetét azokhoz az antropológusokéhoz hasonlíthatjuk, akik tudatlanok a „törzs” sajátos gyakorlatai és hiedelmei tekintetében, és így kell megfigyelniük, hogy mit művelnek a „bennszülöttek” (Némedi 2000b: 278) azzal a kiegészítéssel, hogy nemcsak „megfigyelniük” kell azt, hanem részévé válni az adott közösségnek.

A tanulmány címe Némedi Dénes írására utal, melyben a szociológia elmúlt évszázadban bekövetkezett változását tekinti át: az egyetem (és szélesebben a tudományos mező) átalakulása; a „társadalom” mint sajátos létszféra kérdésessé válása és a klasszikus értelmiség feldarabolódása szempontjából. E három nézőpont segítséget nyújt a magyar szociológia történetének rövid áttekintéséhez. A szociológia történetét két szakaszra szokás bontani. Az első szakasz – ami körülbelül a negyvenes évekig tartott – jellemzője, hogy a szociológia mint fél-legitim tudomány volt jelen, és az egyetemi rendszer peremén helyezkedett el. A második korszak viszont már elválaszthatatlan az egyetemtől, a modern felsőoktatás kialakulásától (Némedi 2000a). A második világháború után következett be az egyetemi hallgatók létszámának hirtelen, robbanásszerű növekedése, a tömegoktatás kialakulása. Az első szakasz⁶ hasonló gondolatokkal és problémákkal indult a XX. század elején Magyarországon is, mint Nyugaton. A második szakasz kezdete, ami szorosan kapcsolódik a szociológia egyetemekre való bekerüléséhez, már sokkal nehezebb volt. Ennek döntő oka a nyugatinál jóval szorosabb kapcsolat a politika és a szociológia között. A szociológia mára Magyarországon is intézményesült, s mint tudományos diszciplína legitimizálódott. Kialakulását igazolják a szociológia által átfogott és vizsgált „társadalmi valóság” más tudományterületektől többnyire megkülönböztethető határai, módszertana, egyetemi és kutatói intézményei, oktatási hálózatának kiépülése, meglévő tudományos minősítési rendszere, s nem utolsósorban az a személyi bázis, amely nemcsak idehaza, de külföldön is tekintélyt szerzett magának.

Azt a három tudóst, akinek tiszteletére most emlékkötetek jelentek meg, összeköti, hogy azonos korszakban és a tudomány azonos területén működnek/tek. Az emlékkönyvek is mutatják, olyan közösséget, iskolát tudtak teremteni, melynek tagjai

⁵ Aki tájékozódni kíván e témában, annak segítségére lehetnek a különböző folyóiratokban megjelent tanulmányok és interjúk. A teljesség igénye nélkül néhány, tájékoztató pontul szolgáló írás: *Replika* 1991. 2-3. szám és 1992. 1-2. szám, valamint a Magyar Tudomány 1992. 5. számában megjelent interjúk; Huszár Tibor 1991; Kemény István 1991; Némedi Dénes–Róbert Péter 1995; Némedi Dénes 1996; 2000a; Saád József 1994; 1996; Somlai Péter 1988; Szántó Miklós 1995; 1998.

⁶ Már 1900-ban megszerveződött az a csoport, melynek bevallott célkitűzése a szociológia megteremtése volt, és amely Herbert Spencer köszöntő levelével elindította a *Huszadik Század* című folyóiratot.

vállalják a hozzájuk való tartozást. A mannheimi generáció fogalom három egységet különböztet meg: a korosztályt, a generációt és a generációs egységet. Ha generációról akarunk beszélni, akkor egy, az adott generációt meghatározó alapélményt kell keresnünk. E korosztály számára bőven akadt a történelem folyamán ilyen pont. A magyar történelemben nagy számban voltak olyan kataklizmák, amelyek után a valóság definíciója többé már nem lehet az, ami korábban volt. 1944/45, 1947/48, 1956, 1989 olyan dátumok, melyek esetében nem működik a korosztály-generáció elválasztása, mert akik ezeket az eseményeket átélték, egy generációba tartoznak, még akkor is, ha egyes történeti pillanatokat egyénenként helyzetüknél fogva eltérő módon értékelnek és értelmeznek. A szociológia területén végzett munkásságuk folytán tagjai voltak annak a szociológusgenerációnak, mely jelentős részt vállalt a magyar szociológia 1945 utáni kialakításában, és működtetésében közel állnak egymáshoz.

A két világháború között több kísérlet történt szociológia tanszék felállítására. 1942-től rövid időre a Dékány István vezette Társadalomelméleti Tanszékben intézményesült a szociológia. Ezt követte 1946-tól a Pázmány Péter Tudományegyetemen megalakult, Szalai Sándor által vezetett szociológia tanszék,⁷ melyet Szalai Sándor Társadalomtudományi Intézetnek keresztelt. Cseh-Szombathy László már az 1940-es évek második felétől jelen van a szociológiában. Az 1940-es évek elején a budapesti egyetemen történelem–földrajz szakot hallgatott, s már itt megfogalmazódtak a regionális népesedéspolitikával kapcsolatos gondolatai. Az egyetemen Hajnal István tanítványa volt, aki érdeklődését még inkább a szociológia felé terelte. Később a már említett Szalai Sándor-féle iskolában többek között Perjés Gézával, Szabó Dénessel és Harsányi Jánossal már valóban szociológiát művelt. Mindezt megtudhatjuk a tiszteletére összeállított kötet elején található, Kovács I. Gábor által készített interjúból, ami a kötet egyik legérdekesebb része.

A magyar szociológia történetét a megszakítások történeteként szokás emlegetni.⁸ A leghosszabb szakasz, amikor a szociológia hivatalosan nem létezett, 1949 és 1959 közé esik, helyzetét ekkor csend és tilalom jellemzi.⁹ Ennek az időszaknak az áldozata lett a Társadalomtudományi Intézet és a szociológusi pályán éppen csak elinduló tanítványok jövője, köztük Cseh-Szombathy Lászlóé. Ezekben az években a szociológia számára folytonosságot a Központi Statisztikai Hivatal jelentett, mely 1867 óta végez statisztikai felméréseket és elemzéseket. Bár 1948-ban szovjet mintára megtörtént a magyar statisztika radikális átszervezése, s a kampány során eltá-

⁷ Ily volt az a tanszék, melynek vezetésével Mannheim Károlyt és Erdei Ferencet akarták megbízni, de a tárgyalások eredménytelenek voltak. A vezetője végül Szalai Sándor lett, aki a Szociáldemokrata Párt értelmiségi osztályának vezetője volt a koalíciós időben. 1945–48 között. A Társadalomtudományi Intézetet valójában a pártok közötti osztozkodás révén kapta meg, bár ő elsősorban tudós volt és nem politikus. Szalai kinevezésekor nem rendelkezett nagy oktatási és publikációs gyakorlattal, de ügyesen teremtett külső kapcsolatokat, pénzt kiadványok megjelentetéséhez. 1946-tól 1948 nyaráig pezsgő szellemi élet folyt az intézetben. 1948-ban Szalai Sándort tudományos kémkedés miatt elítélték, és 1949-ben bebörtönözték. 1956 májusában engedték ki és rehabilitálták.

⁸ Több megszakításról beszélhetünk, ilyen volt az 1919-es forradalom leverése, a két világháború és az azokat követő hatalmi váltások és leváltások időszaka, valamint az 1950-es években a szociológia megszüntetése.

⁹ 1949: a Szalai-iskola felszámolása, 1959: a MTA Filozófiai Intézetében elindul egy szociológiai részleg Márkus Mária és Szántó Miklós részvételével.

volították a KSH-ból a szakma jeles képviselőit, de akkori vezetője, Péter György az 1950-es évek elejétől változtatott korábbi stratégiáján.¹⁰ Ennek köszönhető, hogy az 1960-as évektől újjászülető szociológia képviselői a KSH keretein belül társadalomtudományi kérdésekkel foglalkozhattak.¹¹ Itt helyezkedett el 1957-ben Cseh-Szombathy László, és 1962 őszétől itt kapott lehetőséget Andorka Rudolf is.

Cseh-Szombathy László, bár lehetősége lett volna, az 1950-es években sem hagyta el az országot, itthon maradt és meghatározó részévé vált a hazai szociológiának. Saját szavaival így vall erről: „Megértem azt, aki az idegen uralom alá került országból elmenekült, még ha személyében nem is fenyegetett, de a magyarság számára veszteségnek tartom, és tartottam mindig is az elvándorlást. A magyar kultúrának fontos része a külföldre kerültek szellemi produktuma, sőt, azzal, hogy kimondták azt, amit itthon nem lehetett, s azt rádión át eljutatták az itthoniakhoz, fontos szolgálatot tettek. De mindez céltalan lett volna, ha az itthon maradottak nem használták volna ki a megmaradt lehetőségeket. A szociológia terén ez azt jelentette, hogy minél többet és részletesebb ismereteket kellett szerezni a magyar társadalomról, annak alakulásáról” (Cseh-Szombathy 1992: 575). Az idézetből kifomálódó elvnek felel meg Cseh-Szombathy László egész munkássága, melyet a megjelent emlékkötet szerkezete is mutat. Az *Emberi viszonyok* című kötet összefoglalja az általa vizsgált témákat: öngyilkosság, alkoholizmus, öregedés, népesedési viszonyok, család. Az első fejezet címe: *Változó család*. Cseh-Szombathy László számára a család mint szociológiai téma felfedezése az 1970-es várnai nemzetközi szociológiai kongresszuson kezdődött. 1978-ban készült el családszociológiai kézikönyve, amely segített eligazodni a családszociológia módszertanában. A téma kiváló művelői a fejezet szerzői: Karády Viktor, Pongrácz Tiborné, S. Molnár Edit, Dobossy Imre, Somlai Péter, Tóth Olga és Utasi Ágnes a családot mint eltérő normarendszereket is magába olvasztó kötődést mutatják be. Eltérő normák adódhatnak például felekezeti vegyes házasságok vagy tradicionális, illetve modern értékek követése révén. A *Társadalmi szerkezet* című fejezet szerzői: Elekes Zsuzsanna, Paksi Borbála, Lengyel György, Róbert Péter, Spéder Zsolt és Tóth István György. A hazai társadalmi változások egy-egy aspektusával ismertetik meg az olvasót: a deviancia, a társadalmi tagozódás és rétegződés szempontjából vizsgálják a változásokat. A harmadik fejezet a *Köztereink* címet kapta, szerzői: Angelusz Róbert, Tardos Róbert, Csepeli György, Székelyi Mária, S. Nagy Katalin, Neményi Mária. Itt olvashatunk a megszólítások szociológiai oldaláról, a kockázatvállalási hajlandóság mértékéről és struktúrájáról, a deprivált családok gyermekeiről a védőnők szemszögéből és egy köztérutatásról, amely a budapesti Hunyadi tér szerkezetét dolgozta fel. A záró fejezet, a *Népesedési viszonyok* szerzői: Antal Z. László, Gyenei Márta, Józán Péter, Tóth Pál Péter összetett képet adnak a hazai demográfiai viszonyokról.

¹⁰ Már 1952-re vonatkozóan készültek olyan számítások a reálbérekre és reáljövedelmekre vonatkozóan, amelyek jelentős vihart kavartak, mert csökkenést mutattak ki. A hatvanas években pedig a hivatal számos „reformtechnikát” bevezetett, például áttért a szocialista országoktól eltérő, a nyugati mintát követő életszínvonal-mérésre, ahol a szolgáltatások igénybevételét is figyelembe vették.

¹¹ A KSH-ban dolgoztak például Ferge Zsuzsa, Cseh-Szombathy László, Andorka Rudolf, Hegedüs András, Szelényi Iván, Kemény István, Láng Éva, Vukovich György.

A szerzők értékes tanulmányokkal járultak hozzá a kötet színvonalának emeléséhez, ápolva azt a hagyományt, melyet Cseh-Szombathy László képvisel: mind módszertanilag, mind elméletileg tiszta és átgondolt kutatások, de emellett nem felejtkeznek meg az emberi tényezőkről sem. Az ő pályáját – ahogyan a hazai szociológia egészét is – nagymértékben befolyásolta a politikai hatalom. Családi háttere miatt az államszocialista rendszer megtűrt értelmiségijének állapotában sokáig olyan témát keresett, mely a politikai hatalmat kevésbé érdekli, s ezáltal nem ad okot a közvetlen konfrontációra. Többek között ennek eredményeként – és nemzetközi mércével mérve is magas szakmai felkészültsége révén – lehetősége adódott ezen témák szakszerű és korszerű vizsgálatára és a nemzetközi összehasonlító vizsgálatokban való részvételre, megtörve a hazai szociológiára is jellemző nemzetközi elszigeteltséget. A most megjelent tanulmánykötet szerzői gárdája és a mögöttük álló intézményi keretek sokszínűsége mutatja, milyen nagy utat tett meg a magyar szociológia az elmúlt közel fél évszázad alatt. Olvashatjuk a KSH, az ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet és Továbbképző Központ, a JATE Szociológia Tanszék, az MTA Politikatudományi Intézet, a BKÁE Szociológia és Szociálpolitika Tanszék és a Pedagógiai Tanszék, a Társadalomkutatási Intézet Rt., a BME Szociológia és Kommunikáció Tanszék és a Gazdasági és Vállalkozáselemzési Kht. munkatársainak írásait.

Az Andorka Rudolf tiszteletére megjelent kötet – mind egységes megjelenésében, mind szerkezetében – párja a Cseh-Szombathy László tiszteletére kiadott kötetnek. Az emlékkonferencia módosított anyagából¹² készült, *Törések és kötések* című könyv szintén az Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság¹³ gondozásában jelent meg. A kötet szerkezeti egységei jól lefedik Andorka Rudolf főbb kutatási területeit: társadalmi szerkezet, normakövetés, család, népesedés. Hogyan kapcsolódnak ezek a témák pályájához? Életében meghatározó volt a családi háttér és a politika viszonya. Szellemi „alkalmazottként” 1960 után tudott elhelyezkedni egy műszaki fordító irodában, előtte fizikai munkás, munkaszolgálatos volt, és a közbeszóló időben, amikor a hatalom engedélyezte számára, jogot hallgatott. 1962-ben – hasonlóan Cseh-Szombathy Lászlóhoz – elsősorban nyelvtusása révén kerülhetett a Központi Statisztikai Hivatalhoz, ott is először a könyvtárba, ahol Dányi Dezső ismertette meg a történeti demográfiával. 1963-tól tudományos segédkutatóként dolgozhatott ugyanitt. A KSH-ban került szoros barátságba Cseh-Szombathy Lászlóval és Buda Bélával, akikkel többek között a társadalmi devianciával kapcsolatos és demográfiai kutatásokban vett részt. 1970-ben átkerült a KSH Társadalomstatisztikai Főosztályára.

A megjelent tanulmánykötet, eleget téve a bevezetőben kialakított célkitűzésnek, bemutatja az adott területeken napjainkban folyó empirikus kutatásokat. A *Társadalmi tagozódás* című fejezetben olvashatunk az iskolázási egyenlőtlenségekről, a városokban folyó szociális segítségnyújtásról, a poszt szocialista társadalmak vállalkozói és szolgáltatói osztályairól, az inaktív magyarországi tagozódásáról és a közép-

¹² Mint azt az előszóban olvashatjuk, a kötet alapját az Andorka Rudolf-emlékkonferencia anyaga adta, azonban bekerültek olyan írások is, melyek a konferencián nem hangzottak el, de kapcsolódnak az adott témához, illetve az elhangzott anyagok nem minden esetben kerültek bele.

¹³ A társaság egyik célja az Andorka Rudolf által művelt tudományterületeken napjainkban folyó empirikus kutatásokról minél tejebb képet adni.

osztályi életstílusokról. A szerzők: Bukodi Erzsébet, Harcsa István, Lengyel György, Róbert Péter, Spéder Zsolt, Utasi Ágnes. *Normakövetés, normasértés* cím alatt az erkölcsi vétségek társadalmi megítéléséről, az etnikai konfliktusok és gazdasági-társadalmi jellemzők kapcsolatáról, az alkoholizmusról, az öngyilkosságok alakulásáról és beágyazottságáról és az állami kiadásokkal kapcsolatos preferenciákról tájékozódhatunk Balázs János, Bozsonyi Károly, Fekete Attila, Gyenei Márta, Elek Zsuzsanna, Kovács Katalin, Kolozsi Béla, Paksi Borbála, Zonda Tamás és Tóth István György tollából. A *Család és népesedés* fejezet olyan írásokat tartalmaz, mint *A házasság minősége* Cseh-Szombathy Lászlótól vagy a pszichoszociális tényezők, a szociális kohézió és a társadalmi tőke kapcsolatáról szóló tanulmány Kopp Máriától és Skrabski Árpádtól. Pongrácz Tiborné a *Gyermekvállalás – munkavállalás* című munkája: a család vagy a hivatás dilemmájának nap mint nap felmerülő kérdését járja körül. A *Népesedéstörténet* fejezetben a történeti demográfia területéről Faragó Tamás, Hadas Miklós, Husz Ildikó és Karády Viktor írásait olvashatjuk.

A két tanulmánykötet közös hiányossága, hogy nem fektet súlyt a témákban folyó nemzetközi összehasonlító kutatások bemutatására. Publikációikban mind Andorka Rudolf, mind Cseh-Szombathy László egyszerre képviselte az európaiságot és a magyarsághoz való kötődést; kapcsolatot tartva Kelet és Nyugat között. Míg idehaza Andorka Rudolf a hetvenes években háttérbe kényszerült kutatási és publikációs lehetőségeit tekintve, Nyugaton 1978-ban önálló tanulmánykötete jelent meg. Nemcsak munkásságát és a hazai szociológia egészét, de a történeti demográfiai kutatásokat is közvetítette a nemzetközi tudományos életbe azáltal, hogy pályája elején felismerte, mint társadalomtudós nem maradhat a nemzetközi eredményektől elszigetelt. Annak, hogy a kötet nem vállalta fel annak az összetett feladatnak a megoldását, hogy képet adjon a napjainkban folyó nemzetközi kutatásokról, a terjedelmi kötöttségen túl oka lehet az a rendszerváltozás óta kialakult vita is, melyet leginkább *A tudomány gyarmatosítása*¹⁴ címkével szoktak illetni. A vita a rendszerváltozás nyomán átalakult társadalomtudományi kutatások körül létrejött nehézségekről és az ebben a helyzetben kutató nyugati tudósok „felelősségéről” folyt. Tiszteletben tartva a vitában résztvevők álláspontját, érdekes kiemelni Andorka Rudolf véleményét az 1990-es években bekövetkezett változásokról. Andorka Rudolf szerint elsődleges változás, hogy ma már semmiféle politikai kényszer nem korlátozza a kutatási témák kiválasztását és az eredmények kiértékelését. A nemzetközi együttműködésre számos lehetőség kínálkozik, ahol egyenlő szereplőként jelenhetnek meg a magyar kutatók is. Egyedüli rossz stratégia csak az lehet, ha elutasítják a külföldi társadalomtudósokkal való együttműködést.

A Huszár Tibor 70. születésnapja alkalmából készült kötet szerkezetében és külsejében is eltér az előző kettőtől. Az ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézetének gondozásában jelent meg, nem véletlenül, hiszen Huszár Tibor neve a szociológia területén évtizedeken keresztül egyet jelentett az intézettel. Miként azt a kötet végén található függelékben olvashatjuk (bár ez a „néhány bekezdés” akár nagyobb terjedelemben, kiemeltebb helyre is kerülhetett volna): „Huszár Tibor életének nagyobb részében szociológusként él és alkot, megalakítja és vezeti az Intézetet, szer-

¹⁴ Ezzel az összefoglaló címmel jelent meg a *Replika* 1998. 33-34. számában hat tanulmány, mely kapcsolódik a folyóirat 1992. 1-2. számában megjelent vitához.

keszti a *Valóságot*, oktat, kutat, ír, és nem utolsósorban neveli az oktatókat, kutatókat” (Solymosi–Vuray 2000: 450). A kötet nem oszlik nagyobb szerkezeti egységekre, ez a tematizálás, a tanulmányok sokszínűsége miatt nehéz lenne. A témaválaszték bőségét magyarázza, hogy az Intézet egyszerre többretnő oktató- és kutatóhely.¹⁵

A kötetben megjelent írások bemutatásának teljessége nélkül a szerzők közül azokat említem, akikkel az intézet az 1970-es évek elején elindult és akik még mai is itt dolgoznak, oktatnak¹⁶ 1970-től az intézet tanára Ferge Zsuzsa, aki a magyar társadalom- és szociálpolitika legnevesebb képviselője. *Tiszta és homályos szerződések* című írásában a létbiztonság intézményrendszerével való összefüggésében tekinti át a különböző elosztási és integrációs sémák mögött meglévő legitimációs elveket. Somlai Péter *Globalizáció és világpolgári szolidaritás* címmel J. Habermasnak az emberi jogok nemzetközi érvényességéről, a nemzetközi szervezetek gyengeségéről vallott nézeteit elemzi, míg Pataki Ferenc a makarencói pedagógiai módszer rendszerváltozások utáni megítélését vizsgálja *Mi maradt Makarencóból?* címmel. 1972-től tanít az egyetemen Cseh-Szombathy László. *Öregapám* címmel mesél arról, hogyan választja valaki a XIX. század végén az orvosi pályát. Angelusz Róbert a *Rétegződés és láthatóság* problémakörét járja körbe a társadalmi differenciálódás és a társadalmi nagycsoportok áttekinthetősége kapcsán. Csepeli György, Örkény Antal, Székelyi Mária és Róbert Péter a rendszerváltás perspektíváit elemzik. Az oktatói gárda az elmúlt évtizedek során jelentősen bővült, amit a szociológia által vizsgált területek kitágulása is indokolt. A régiek mellett új tanszékek alakultak, bár az intézetre jellemző hangsúlyos szociológiatörténeti oktatás napjainkban is megfigyelhető. A kötetben egy-egy tanulmányában Némedi Dénes a szociológiatörténet, Saád József a szociológia hasznát, feladatát taglalja.

A magyar szociológia 1945 utáni történetében mindenképpen sikernek számít, hogy létezik idehaza szociológia. Az eredményeket nem lehet sem a politikai élet változásaitól, sem a nemzetközi trendtől elválasztva megítélni. Bizonyára pozitív eredmény az intézményi keretek megteremtése és működtetése. A kiépített intézményrendszerre azonban rányomja bélyegét, hogy kialakulása egybeesett az államszocialista rendszer konszolidációjával. Akikkel a hazai szociológia – az elitváltások és leváltások után – létrejött, nagyrészt nem képzett szociológusok voltak. A „tudományt” a rokon vagy kevésbé rokon tudományterületekről érkezők fokozatosan alakították ki. A hazai statisztika, történelem, filozófia és egyéb határtudományok a hazai szociológiánál sokkal régebbi múltra tekintettek vissza, fejlettebbek voltak, ezért érthető, hogy képviselőik a szociológián belül is dominánsakká tudták

¹⁵ Napjainkban egyre inkább összeegyeztethetetlen az egyetemen történő kutatás és oktatás, az egyetem átalakulásának következményeként: a magas hallgatói létszám miatt.

¹⁶ Mint azt Huszár Tibor egy beszélgetés kapcsán elmondta, ez a tanszék egész fiatal emberekkel jött létre. Csepeli György a tanulmányai befejeztével, Somlai Péter a Színház- és Filmművészeti Intézetből, Angelusz Róbert talán egy picit nagyobb kitérővel, Debrecen és a Tömegkommunikációs Intézet után, Léderer Pál a Corvina Kiadótól érkezett a Huszár Tibor vezette tanszékre. A tanszék megalakulásakor 27–28 év volt az átlagéletkor, és körülbelül 5–6 évig 8–12 fős létszámmal működött. A mai tanszékvezetők garnitúrája a tanszék alapítójából lett, az intézet saját maga termelte ki a vezetőit. A tanszék alakulásának másik jellemzője, hogy a félállású emberek egy másik generációt, nemzetközi és hazai elismertséget képviseltek. Kezdetből, a tanszék alapításának pillanatától, itt tanítottak félállásban: Ferge Zsuzsa, Cseh-Szombathy László, Pataki Ferenc.

tenni elméleteiket, módszereiket. Ehhez az induláshoz adódott hozzá az a történeti örökség is – amely már az 1930-as években is jellemzővé vált az akkori társadalomtudományokra –, hogy a fennálló politikai rend kritikáját a tudományos élet területén, burkoltan fogalmazzák meg. Az 1970-es években meginduló professzionalizáció pedig inkább a Nyugaton kidolgozott elméleti és módszertani eredmények átvételét és beépítését segítette, mintsem önálló, speciális „magyar szociológia” kialakulását. „Ma már a szociológiát az a veszély fenyegeti, hogy egyre inkább feloldódik a különböző szakszociológiákban. ...Rövidesen olyan specialisták találhatók majd mindezekben a területeken, akik kidolgozzák a nem specialisták számára hozzáférhetetlen sajátos szakkifejezéseket, elméleteket és módszereket. Ezzel el is érjük a nagyfokú professzionalizmus, az új szakterület abszolút önállóságának eszményét. ...Ha meg akarjuk magyarázni, mi a szociológia, nem mulaszthatjuk el, hogy utaljunk erre a folyamatra, melyet továbbra is magától értetődőnek tekintek” (Elias 1999: 49). A szakszociológiák térnyerésével kialakul egy új szakértelmiség, mely már nem kívánja felvállalni a „nemzettanító értelmiségi” szerepét, és erre, valljuk meg, a mai gazdasági feltételek mellett nem is lenne lehetősége. Ezek eredményeként nem jött létre olyan elméleti és módszertani zárttság, amely napjainkban megakadályozná a nemzetközi trendek követését a szociológiában.

Irodalom

- Andorka Rudolf 1996. „Az eredmények azt mutatják, hogy születéskorlátozás már 1790 körül megjelent Magyarországon.” (Interjút készítette: Pozsgai Péter) *Szeged: Aetas*: (4), 111–121.
- 1998. A nemzetközi társadalomtudományos együttműködés előnyei. *Replika*: (33–34), 49–53.
- Cseh-Szombathy László–Ferge Zsuzsa 1963. *A szociológiai felvétel módszerei*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Cseh-Szombathy László 1992. A magyar szociológia új útja – és ami a múltból felhasználható. *Magyar Tudomány*: (5), 566–578.
- Csepeli György–Wessely Anna 1992. A közép-európai szociológia kognitív esélye. *Replika*, (1-2), 1-7.
- Csepeli György–Örkény Antal–Kim Lane Scheppele 1998. Kelet és Nyugat Között. *Replika*: (33-34), 35–49.
- Hadas Miklós 1998. Bartók, a természettudós. *Replika*: (33-35), 21–35.
- Huszár Tibor 1991. A szociológia intézményesülésének, professzionalizálódásának néhány vonatkozása Magyarországon. In: Némedi D. (szerk.) *Közelítések*, Budapest: ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet
- 1992. A magyar szociológia intézményesüléséről. *Replika*, 1-2.
- Jánosy Ferenc 1975. *A gazdaság fejlődés trendvonaláról*. Budapest: Magvető
- Kemény István 1991. Kelet-Közép-Európa és a társadalomtudományok (1987). In: Kemény István. *Közelről s távolból*. Budapest: Gondolat

- Némédi Dénes 1996. Minek a történet? *Replika*: (23-24), 171–182.
- 2000a. A szociológia egy sikeres évtized után. *Szociológiai Szemle*: (2), 3–15.
 - 2000b. A szociológiatörténet hasznáról. In: Iványi E.–Solymosi Zs. (szerk.) *Írások Huszár Tibor 70. születésnapjára*, 271–285.
- Némédi Dénes–Róbert Péter 1995. A szociológia diszciplináris helyzete Magyarországon. *Szociológiai Szemle*: (4), 57–72.
- Norbert, Elias 1999: *A szociológia lényege*. Budapest: Napvilág
- Saad József 1994. História és historikum. A magyarországi szociológia történetéről és történeti identitásáról. *Magyar Szemle*: (8)
- 1996. Magyar szociológiatörténet: minek a története? *Replika*: (23-24), 161–171.
- Somlai Péter 1988. Szociológia és társadalom Magyarországon. In: Szalai Júlia (szerk.) *Arat a magyar*. Budapest: MTA Szociológiai Kutató Intézete, 341–349.
- Solymosi Zsuzsa–Vuray Ágnes: Néhány bekezdés az intézet történetéből. In: Iványi E.–Solymosi Zs. (szerk.) *Írások Huszár Tibor 70. születésnapjára*, 450–455.
- Szalai Sándor 1946. *Társadalmi valóság és társadalomtudomány*. Budapest: Új Idők Irodalmi Intézete
- 1990. „A szociológia a politika felvonulási területe”. (Válogatás Szalai Sándor hagyatékából.) Budapest
- Szántó Miklós 1995. A magyar szociológia 1960 és 1968 között. *Szociológiai Szemle*: (3), 95–122.
- 1998. *A magyar szociológia újjászervezése a hatvanas években*. Budapest: Akadémiai Kiadó